

Lehet-e halálos a bűn?

*„Amíg a világ ily veszett,
én irgalmas leszek.*

Magamhoz.”

(József Attila)

jelige: Csonka Pici

Bevezetés

A halálbüntetés, mint a legvégső büntetési forma, ma már úgy hazánkban, mint az Európai Közösség minden tagállamában betiltott módszer. Azonban ha globálisan tekintünk a kérdésre, láthatjuk, hogy térben és időben korántsem ennyire egyértelmű a halálbüntetés törvényen kívülsége. 2007-ben 89 országban volt tiltott a halálbüntetés intézménye, ezzel szemben 69 országban engedélyezték, és alkalmazták is¹. Ilyen ország például Fehéroroszország vagy Egyiptom, egyik sincs tőlünk túl messze. Mint ahogyan 1988 júliusa sincs tőlünk túl messze, amikor az utolsó magyarországi kivégzés történt. Pontosan emiatt érdekes és tanulságos téma a halálbüntetés. Jelen dolgozatban nem törekedem (mint ahogy nem is törekedhetem) az ügy teljes körbejárására, így figyelmem fókuszpontjába csak a halálbüntetés erkölcsi vonatkozásait helyeztem. Először egy rövid történeti áttekintést teszek, aztán a hazai viszonyokat fogom felvázolni, majd két külföldi példával folytatom a sort. Közben kérdéseket próbálok feltenni, és a lehetséges válaszokat is megkísérlem felkutatni.

Történet

Az élet elvétele évezredekre visszanyúló eszköze az igazságszolgáltatásnak. A ma ismert első írásos törvény Hammurápi nevéhez fűződik, és az i.e. 1700-as évekből származik. A híres-hírhedt Lex Talionis a fogat-fogért, szemet-szemért elvet hirdette. Ezt a felfogást örökíti tovább az Ószövetség is, ahonnan a római jogba került, és végül a keresztény törvénykezésbe.² A mai gondolkodás a halálbüntetés végrehajtásának módszerét egyértelműen összeköti a hóhér személyével. Pedig a hivatásos ítéltvégrehajtó személye csak a 11. századtól terjedt el Európában. Egészen addig vagy a sértett hajtotta végre az ítéletet, vagy a közösség kollektíven (például a megkövezés esetében), esetleg papok által történt a kivégzés. A „*foglalkozásszerűen büntetőítéleteket foganatosító bírósági végrehajtó személy*” (Mezey Barna megfogalmazása) több szempontból is szükségeltetett. Egyrészt ahogy intézményesült a büntetőjog, úgy nőtt az ügyek száma is. Ebből adódóan a kivégzés elvesztette az „*isten* igazság megnyilvánulása” jellegét. Másrészt pedig ezzel párhuzamosan az egyház is kivonult a büntetőeljárás mögül. A különböző kínvallató és többnyire kegyetlen likvidáló módszerek már kockázatosak voltak az egyház számára.³ Ennek persze van egy olyan következménye is, hogy megindul az érdemi bizonyításon alapuló, úgynevezett nyomozóelvi eljárás kifejlődése, de ennek taglalása messze áll a jelenlegi témától. Ettől kezdve egészen a 18. századig a kivégzések a mindennapok részét képezték. Thomas Moore Utópia című híres munkájában elsőként állt ki a halálbüntetés igazságtalansága mellett. Később, a felvilágosodás idején indultak meg nagyobb számban az abolicionista mozgalmak. Bár hosszú távon nem tudták elérni a halálbüntetés megszüntetését, azt sikerként könyvelhetik el, hogy a halálbüntetés „mindennapos” büntetési formából „kivételes” büntetési formává vált, alkalmazása jelentősen korlátozódott. A Csemegi-kódex például (melynek idevágó része hazánkban 1878-tól 1962-ig volt érvényben) csak a király személye elleni merénylet vagy annak kísérlete, illetve gyilkosság esetén engedélyezte.⁴

¹ The Death Penalty In France, French Ministry of Foreign Affairs, 2007. (http://ambafrance-us.org/IMG/pdf/Death_penalty.pdf letöltés ideje: 2012. április 15.)

² Gulyás Attila: Halálbüntetés Magyarországon In.: Hadtudományi Szemle, 2009/4. szám

³ Mezey Barna: Kínzás, kínszenvedés, kivégzés In.: Rubicon 2006/7.szám

⁴ Magyar Jogtörténet, szerk. Mezey Barna, Osiris Kiadó, Budapest, 2007

Halálbüntetés Magyarországon

Mint arra már az előző mondatban is utaltam, a dualizmus korában nagymértékben szűkült a halálbüntetés alkalmazhatósága és ez a szocializmusban tovább finomodott. Az 1961. évi Btk. 28 esetben teszi alkalmazhatóvá a halálbüntetést, de ebből 12 a katonai büntettek körébe tartozik⁵. Ugyanakkor a törvénykönyv miniszteri indoklása hozzáteszi:

„A szocialista büntetőjog perspektivikusan elvi okokból a halálbüntetés ellen száll síkra. Ámde mindaddig, amíg fennáll a kapitalista környezet közvetlen és közvetett káros hatása, a szocializmust építő állam nem nélkülözheti a büntetőjog e legszigorúbb eszközét.”⁶

Továbbá e legszigorúbb eszközt csak ott teszi alkalmazhatóvá (mondja a miniszteri indoklás), ahol a büntettek *„erkölcsileg is oly súlyosan elítélendők”*. Bár ezt követően a szabályozás érdemben nem változott, a halálbüntetés alkalmazása erősen csökkenő tendenciát mutatott. Az 1960-as években még évente átlagosan majdnem 8 alkalommal szabták ki ezt a büntetési formát, míg a '80-as években már csak évente 3-szor. Ahogy arról már az első bekezdésben szó volt, az utolsó kivégzést 1988 júliusában foganatosították. Végül 1993-ban a Sólyom László vezette Alkotmánybíróság kimondta, hogy a halálbüntetésről rendelkező szabályok

“(...) az élethez és az emberi méltósághoz való alapvető jogot [melyet az alkotmány 54. paragrafusa rögzít] nemcsak korlátozzák, (...) hanem a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedik meg (...)”

Ezt a tiltó rendelkezést azóta több törvény is megerősítette (többek között a 2004. évi III. törvény, melynek 1. cikke szerint *„(...) a halálbüntetést el kell törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni, sem kivégezni.”*). A Btk. 1999. évi módosítása lehetővé teszi a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását, mely így a halálbüntetés, mint csúcsbüntetés helyét vette át a magyar jogrendben (és amelynek erkölcsi-etikai vonatkozása szintén remek téma volna). Ennek megfelelően a szegedi „Csillag” börtön legfelső szintjén, úgynevezett HSR (hosszúidejű speciális rezsim) körletben töltik életük végéig tartó büntetésüket a rendszerváltozást követő időszak leghírhedtebb bűnelkövetői.

A Vita

Miután megismertük az élet elvételének rövid büntetőjogi történetét, nézzük meg, milyen érveket hoznak fel pro és kontra felek az erről a büntetési módszerről szóló, a mai napig parázs vitában.

A halálbüntetést támogatók gyakran említik, hogy a halálbüntetés nem más, mint az egyes ember önvédelmi jogának társadalmi szintre emelése. Tehát ha az egyes ember önvédelemből embert ölhet, akkor feltételeznünk kell, hogy létezik *„társadalmi önvédelem”* is. Akik ezt az érvet hangoztatják, úgy vélik, hogy egy sokszoros gyilkos például az egész társadalomra mért támadást jelent, amit ki kell védeni, el kell hárítani. Egy másik, szintén erős érv, hogy a halálbüntetés a társadalmi igazságérzet helyreállítását hivatott szolgálni. A kivégzés egyfajta erkölcsi fölényt biztosít, az igazságszolgáltatás végső és megkérdőjelezhetetlen kardcsapása ez (akár szó szerint is). Az amerikai jog szerint (és erről

⁵ Botos Gábor: Indokolt-e a halálbüntetés újbóli bevezetése hazánkban? Belügyi Szemle, 1995/6. szám

⁶ A Magyar Népköztársaság büntető törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény, közzéteszi az Igazságügy minisztérium, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1962

még lesz szó) két fontos célja van a halálbüntetésnek: az elrettentés és a megtorlás. Kant ezzel szemben viszont nem foglalkozik a büntetés társadalmi hatásával, azt mondja, hogy a büntetés egyetlen értelme a bűn megtorlása. Hegel ellemben azt mondja, hogy bűn és büntetés között nem egyenlőségnek, hanem egyenértékűségnek kell fennállnia. Viszont ezen analógia szerint gyilkosságért nem járhat más, mint halálbüntetés.⁷

Nagy Ferenc büntetőjogász, professzor azért ítéli el a halálbüntetés intézményét, mert érzelmi, indulati döntés az alapja. Egy gyilkosság áldozatának családja teljesen érthető módon a gyilkos fejét követeli. Ez emberileg elfogadható, és természetes de a büntetőjog nem dönthet érzelmi alapon⁸. A probléma persze az, hogy a büntetőjog kapcsolódik össze talán legjobban az erkölcsi-érzelmi faktorokkal. Mindazonáltal az egyéni tényezőt sem szabad kihagyni az elemzésből. Hiszen a halálos ítéletet kimondó bíró – bármennyire is kész jogszabályok és bizonyítékok alapján dönt – személyes felelőssége megkérdőjelezhetetlen. Kérdéses, hogy vajon lehet-e ekkora hatalommal felruházni egyetlen személyt. Az, aki közvetlenül dönt az egyes ember élete vagy halála fölött „*kotyvaszt, s magát Istennek képzeli*”.⁹ Ugyanígy megkérdőjelezhető a hóhér személye is, aki az ítéletet végrehajtja. Mert bár ő is csak egy csavar a gépezetben, aki az ítéletet, és az elítélt személyt „*készen kapja*”, mégis ő hajtja végre az ítéletet, maga is embert öl. És itt most nem csak a dolog eszmei oldalát kell figyelembe venni. Nagyon komoly pszichikai teher ez, bárki számára. Remek példa erre az utolsó magyar hóhér, aki ezzel kapcsolatban a következőt mondta:

„Mi ezt egy feladatnak tekintettük, hogy nekünk ez a feladatunk. És ha meg kell csinálni, akkor meg kell csinálni. És mi ezt megcsináltuk...”¹⁰

Megjegyzni továbbá, hogy a gyermekei az interjú ideig nem is tudták, hogy ő valaha hóhér volt és hogy szerinte ezt soha nem lehet „elfelejteni”, ez örökké az emberben marad. Szintén a halálbüntetés ellen szól az az egyéni tényező, ami a halálraítéletet érinti. Miszerint ő ugyan a társadalom számára egy gyilkos, egy erőszaktevő, egy bűnös. De ő lehet valakinek az apja, valakinek a gyermeke és valakinek a szerelme is. És bármekkora a bűn, amit elkövetett, a hozzátartozóinak a büntetése minimum aggályos. Márpedig egy esetleges kivégzéssel a hozzátartozók legalább ugyanannyit szenvednének, mint az áldozat hozzátartozói, amivel az igazságszolgáltatás a bosszúszomjas gyilkos szintjére süllyedne.

A francia példa

Franciaország, illetve a francia politika hozzáállása a halálbüntetéshez egy nagyon is jellemző példa, ráadásul Franciaország volt az utolsó nyugat-európai ország, ahol még gyakorolták a halálbüntetést. Francois Mitterrand az 1981-es elnökválasztási kampány során kijelentette, hogy a halálbüntetés ellen foglal állást, és ez meg is jelent a szocialista párt „*110 javaslat Franciaország számára*” című

⁷ Bódi Stefánia: A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése- érvek és ellenérvek In.: Hadtudomány 2008/3-4

⁸ Tudósközelben: Nagy Ferenc In.: Interpress Magazin, 2005. december

⁹ Madách Imre: Az Ember tragédiája, első szín.

¹⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=MOI5KhLN6FQ> (letöltés ideje: 2012. április 22.)

programjában.¹¹ Május 10-én aztán Mitterrand elnök lett, azonnal kegyelmet adott az utolsó halálraítéltnak (Philippe Maurice-nak), majd szeptember 18-án a Nemzetgyűlés 363 támogató szavazat mellett, 117 ellenszavazattal eltörölte a halálbüntetést. Ami érdekes, hogy a Le Figaro a szavazás másnapján megjelentetett egy közvélemény kutatást, ami szerint a francia lakosság 62%-a pártolja a halálbüntetés intézményét.¹² A mai francia politikában Jean-Marie Le Pen, szélsőjobboldali politikus a halálbüntetés legismertebb támogatója. Jacques Chirac, aki Mitterrand mellett a modern francia politika egyik legnagyobb halálbüntetés-ellenese azt írta 2001-ben, hogy „*a halál semmilyen körülmények között nem alkothat igazságot*”.¹³

Az Egyesült Államok

Ha halálbüntetésről, kivégzésről esik szó, nem lehet megkerülni az Amerikai Egyesült Államokat. De természetesen a kép itt sem egyszerűen csak fekete vagy fehér. Michigan állam például az első angolul beszélő állam volt, amely betiltotta a halálbüntetést, 1846-ban.¹⁴ Ettől függetlenül persze az USA többnyire alkalmazza a halálbüntetést, igaz, hogy csak emberöléssel kapcsolatos bűncselekmények esetén. Van viszont két olyan ügy, ami merőben meghatározta a halálbüntetéshez kapcsolódó amerikai igazságszolgáltatást a második világháború után.

Az 1972-es Furman v. Georgia ügyben az áldozat éjszaka arra ébredt, hogy William Henry Furman betörést hajt végre a lakásában. Az áldozat megpróbált közbelépni, de Furman lelőtte. Első (nem eskü alatt tett) vallomásaiban Furman azt állította, hogy a fegyvere menekülés közben véletlenül sült el. Ezt később úgy módosította, hogy szándékosan ugyan, de vaktában lőtt, célzás nélkül. Mindkét esetben, mivel a lövés bűncselekmény elkövetése közben történt, Furmant gyilkossággal vádolták és halálra is ítélték. Ugyanakkor a legfelsőbb bíróság bírói tanácsa 5-4 arányban leszavazta a halálbüntetést. Döntésüket azzal indokolták, hogy ebben az esetben a halálbüntetés kiszabása megszegné a „*kegyetlen és szokatlan*” büntetés alkotmányi tilalmát. Időzzünk el e fölött egy kicsit. A kegyetlen és szokatlan büntetés (cruel and unusual punishment) az amerikai alkotmány nyolcadik kiegészítésének része (Bill of Rights, eighth amendment). Pontosan ezek a szavak szerepeltek az 1689-es angol Bill of Rights-ban (kb. „Jogokról szóló nyilatkozat”) is. A nyolcadik kiegészítés szerint „kegyetlen és szokatlan” a büntetés, ha:

- sérti az emberi méltóságot,

¹¹ 110 propositions pour la France Élections présidentielles, avril-mai 1981. 53-as pont.
<http://www.lours.org/default.asp?pid=307> (letöltés ideje: 2012. április 22.)

¹² <http://www.abolition.fr/ecpm/french/news.php?new=519> (letöltés ideje: 2012. április 22.)

¹³ „le président de la République française, Jacques Chirac, a réaffirmé qu’une exécution capitale ne pouvait ”constituer une acte de justice”. ” http://www.aidh.org/Pdemort/1er_congres.htm (letöltés ideje: 2012-04-22)

¹⁴ <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/pageviewer-idx?c=micounty;cc=micounty;rgn=full%20text;idno=APK1036.0001.001;didno=APK1036.0001.001;view=image;seq=00000444> (letöltés ideje: 2012. április 22.)

- egyértelműen önkényes módon lett kiszabva,
- a társadalom által egyértelműen és teljes mértékben elutasított,
- illetve nyilvánvalóan felesleges¹⁵.

A Furman v. Georgia ügyben az egyik többségi véleményen lévő bíró, Potter Stewart úgy fogalmazott, hogy „a halálbüntetés ezekben az esetekben épp annyira kegyetlen és szokatlan, mint villámcsapásba belehalni”.¹⁶ Továbbá azt is mondja, hogy „Egyszerűen az a következtetésem, hogy az alkotmány nyolcadik és tizennegyedik kiegészítése alapján egyszerűen nem megengedhető a halálbüntetés kiszabása egy olyan jogrendszerben, ami ilyen felelőtlen és bizarr módon alkalmazza ezt a különleges büntetési formát”.¹⁷

Ez a döntés aztán a halálbüntetés de facto moratóriumához vezetett az Egyesült Államokban. 37 államban új törvényt hoztak azzal a céllal, hogy kiszűrjék a halálbüntetés kiszabásakor megjelenő esetleges rasszista elhajlásokat (ez volt az egyik mentsvére Furmannek, hiszen statisztikailag jól kimutatható a fehér népesség alulreprezentáltsága a halálbüntetésekben). Más államok pedig csökkentették a halálbüntetés kiszabhatóságának körét.

Aztán jött az 1976-os Gregg v. Georgia, ami az újabb mérőöldkő volt. Troy Leon Gregget fegyveres rablással, és a rablás során elkövetett két rendbeli emberöléssel vádolták. Ugyanakkor itt a vádlott tovább ment, mint a Furman ügyben és azt kérte, hogy a bíróság mondja ki, hogy a halálbüntetés úgy általában alkotmányellenes, hiszen „kegyetlen és szokatlan” büntetési forma. A bíróságnak ebben az ügyben a célja az volt, hogy a Furman ügy nyomán iránymutatást adjon. A legfelsőbb bírósági döntés kimondta, hogy a halálbüntetés összhangban áll a nyolcadik alkotmány-kiegészítéssel és az emberi méltóság eszméjével. Ugyanis a halálbüntetés nem más, mint a társadalmi morál megjelenésének egy erőszakos formája¹⁸. De ez az erőszak csak is szabályozott jogi úton következhet be. A megtorlás összhangban áll az emberi méltóság eszméjével, mert a társadalom hisz abban, hogy bizonyos bűntettek annyira súlyosan sértik az emberségesség eszméjét, hogy csak halállal büntethetők.

¹⁵ William Brennan bíró a Furman v. Georgia ügyben
<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/408/238/case.html> (letöltés ideje: 2012. április 22.)

¹⁶ „These death penalties are cruel and unusual,” Justice Potter Stewart wrote in the majority opinion, “in the same way that being struck by lightning is cruel and unusual.”
http://civilliberty.about.com/od/lawenforcementterrorism/p/8th_amendment.htm (letöltés ideje: 2012. április 22.)

¹⁷ „I simply conclude that the Eighth and Fourteenth Amendments cannot tolerate the infliction of a sentence of death under legal systems that permit this unique penalty to be so wantonly and so freakishly imposed.” http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0408_0238_ZC2.html (letöltés ideje: 2012. április 22.)

¹⁸ „In part, capital punishment is an expression of society's moral outrage at particularly offensive conduct” <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/conlaw/gregg.html> (letöltés ideje: 2012. április 22.)

Összegzés

Összességében – gondolati ívünket lezárandó – látható, hogy az Egyesült Államokban morális oldalról tekintve helyesnek ítéli meg még a szakma is a halálbüntetés intézményét. Nagyjából arról van szó, hogy ugyan technikai szempontból teljesen mindegy, hogy az elítélt tényleges életfogytiglani szabadságvesztés okán a börtönben éli le a hátralevő életét vagy villamosszékekben végzi, a társadalom számára szükség van a halálbüntetésre.

A már a dolgozat elején említett erkölcsi fölényre tessék gondolni a nyájas olvasó, tehát arra a bizonyos „végső és megkérdőjelezhetetlen” igazságtételre. Ezzel szemben Európában éppen ezzel ellenkező a gondolkodás, akár csak Sólyom Lászlóra gondolunk vagy arra, hogy a halálbüntetés intézményét morálisan támogató ítélet az USA-ban 1976-ban született meg, míg a magyar büntetőjog már tizennégy évvel korábban, 1962-ben, „*perspektivikusan elvi okokból*” elítélte annak használatát. Ugyanezen oldalvéleményét osztja minden komoly európai politikus is, mint már említettük, Jacques Chirac például. Az ügyek tárgyalótermi lezárását követően a vita természetesen nem ért véget. Az Egyesült Államokban csakúgy, mint a világ számos más pontján, a halálbüntetés rendszeresen fellángoló témája a jogi-filozófiai eszmecsereeknek. A folyamatok, a trendek viszont földünk legtöbb pontján a halálbüntetéssel szemben haladnak. Ennek egyik oka, hogy a nagy nemzetközi szervezetek ma már sok esetben a tagság alapfeltételeként állapítják meg a halálbüntetés eltörlését. Így tehát ez többnyire politikai döntés. Ezt alátámasztja az is, hogy a halálbüntetés társadalmi támogatottsága legtöbbször jelentős. Másrészt pedig kiváló példa az amerikai államok esete, ahol a tényleges kivégzés sokszor függ attól, ki a kormányzó. Például Texas államban, amikor még George W. Bush volt a kormányzó, senkinek nem adott kegyelmet, minden halálos ítéletet a lehető leghamarabb végrehajtottak.

Így tehát joggal mondhatjuk, hogy minden jogi-erkölcsi-társadalmi faktort kihagyva: a politika dönt.

Felhasznált Irodalom:

1. A Magyar Népköztársaság büntető törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény, közzéteszi az Igazságügy minisztérium, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1962
2. Bódi Stefánia: A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése- érvek és ellenérvek In.: Hadtudomány 2008/3-4
3. Gulyás Attila: Halálbüntetés Magyarországon In.: Hadtudományi Szemle, 2009/4. szám
4. Magyar Jogtörténet, szerk. Mezey Barna, Osiris Kiadó, Budapest, 2007
5. Mezey Barna: Kínzás, kényszerítés, kivégzés In.: Rubicon 2006/7.szám
6. http://civilliberty.about.com/od/lawenforcementterrorism/p/8th_amendment.htm (letöltés ideje: 2012. április 22.)
7. <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/conlaw/gregg.html> (letöltés ideje: 2012. április 22.)
8. <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/408/238/case.html> (letöltés ideje: 2012. április 22.)

9. <http://www.abolition.fr/ecpm/french/news.php?new=519> (letöltés ideje: 2012. április 22.)
10. http://www.aidh.org/Pdemort/1er_congres.htm (letöltés ideje: 2012-04-22)
11. http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0408_0238_ZC2.html (letöltés ideje: 2012. április 22.)